

DEF'İ VE İTİRAZ ARASINDAKİ FARKLAR VE İLERİ SÜRÜLMESİNİN HUKUKİ SONUÇLARI*

*Dr. Ferhat CANBOLAT***

I-GENEL OLARAK

Alacaklının ifa taleplerine engel olan ve borçluya da, bazı hususları ileri sürerek ifadan geçici veya sürekli olarak kaçınma yetkisi sağlayan savunma imkânları arasında def'i ve itiraz bulunmaktadır¹. Maddi hukuk bakımından savunma imkânlarını oluşturan def'i ve itiraz, farklı kavramlar olmasına karşın, birbirlerinin yerine kullanılabilir. Def'i ve itirazların düzenlendiği bazı maddelerde, teknik bakımdan itirazın da bulunduğu durumlarda sadece "def'i" kavramı kullanılmakta ve itirazdan bahsedilmemektedir². Bu durum doktrinde eleştirilmektedir³. Benzer durum uygulama açısından da

* Bu çalışma, "Banka Garantisinde Savunma İmkanları ve İhtiyati Tedbirler" adlı doktora tez çalışmamın bir bölümünü oluşturmaktadır.

** Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Araştırma Görevlisi.

1 Medeni Usul Hukuku kitaplarında "davalının cevapları" başlığı altında def'i ve itirazlara da yer verilmekte ve bunlar "maddi hukuka ilişkin savunma vasıtaları" olarak nitelendirilmektedir. Bkz. **Kuru Baki/ Arslan Ramazan/ Yılmaz Ejder**, Medeni Usul Hukuku, Ders Kitabı, Ankara 2006, s.371; **Pekcanitez Hakan/ Atalay Oğuz/ Özkes Muhammet**, Medeni Usul Hukuku, Ankara 2006, s.308.

2 Bazı kanun maddelerinde hem def'i hem de itirazın bulunduğu durumlarda sadece def'i den söz edilmesinin nedeni, bu tür kullanımlarda def'inin geniş anlamda, yani dar ve teknik anlamdaki def'ilerin yanı sıra itirazları da içini alır şekilde kullanılmasıdır.

3 Örneğin müteselsil borçlulukta, müteselsil borçluların sahip olduğu def'i ve itirazların düzenlendiği BK. m.143'de hem maddenin kenar başlığında hem de madde metninde "def'i" kavramı kullanılmasına rağmen, buradaki düzenlemenin hem teknik anlamdaki def'ileri hem de itirazları kapsadığı doktrinde kabul edilmektedir. Bkz. **Eren Fikret**, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 9. Bası İstanbul 2006, s.1158; **Oğuzman M. Kemal/ Öz M.Turgut**, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 4. Bası İstanbul 2006, s.849; **Tekinay Selahattin Sulhi / Akman Sermet / Burcuoğlu Haluk / Altop Atilla**, Tekinay Borçlar Hukuku Genel Hükümler, İstanbul 1993, s.297 vd. Aynı şekilde, alacağın temlik halinde borçlunun sahip olacağı def'i ve itiraz haklarını düzenleyen BK. m.167'de "def'i"

vardır. Bazen itiraz teşkil edecek bir durumun ortaya çıkmasına rağmen, def iden söz edilebilmektedir⁴.

Şartları ve sonuçları bakımından farklılıklar bulunmasına karşın kanun metinlerinde ve uygulamada bu şekilde aralarında herhangi bir fark gözetilmeksizin kullanılan def'i ve itiraz kavramlarını, taşıdığı önemden dolayı aşağıda ayrıntılı bir şekilde incelemeyi uygun buluyoruz. Bu amaçla, öncelikle def'i ve itiraz kavramlarını, aralarındaki farklılıkları, bunların ileri sürülmesini ve son olarak da def'i ve itirazların ileri sürülmesinin maddi hukuk ve usul hukuku bakımından doğurduğu sonuçları inceleyeceğiz.

II-DEF'İ VE İTİRAZ KAVRAMLARI

A-Def'i

Def'i, hak sahibine, bu hakkını kullanmak suretiyle, bir başkası tarafından ileri sürülen bir hakkı, belirli oranda etkisiz kılma, sonuçlarını tamamen veya kısmen sınırlama, engelleme veya ortadan kaldırma imkânı veren bir haktır⁵. Def'i hakkı, doktrinde düzenleme haklarından kabul edilmekte ve "karşı hak" olarak adlandırılmaktadır. Karşı haklar doktrinde, hak sahibine, bir başkası tarafından ileri sürülen bir hakkı, belirli oranda etkisiz kılma veya sonuçlarını tamamen ortadan kaldırma imkânı veren haklar şeklinde tanımlanmaktadır⁶.

kavramı kullanılmakla birlikte, bu madde de hem teknik anlamdaki def'ilerin hem de itirazların düzenlendiği doktrinde kabul edilmektedir. Bkz. **Eren**, s.1193.

- ⁴ Örneğin banka garantilerinde "...tüm def'ilerimizi ileri sürmekten vazgeçerek garanti veriyoruz..." veya "...her türlü def'iyi ileri sürmeksizin ve ilk talepte ödemeyi taahhüt ediyoruz..." şeklinde hem def'i hem de itirazı kapsar tarzda sadece def'i kavramının kullanıldığı görülmektedir. Bkz. **Kleiner** Beat, Bankgarantie, 4.Aufl., Zürich 1990, s.49; **Büsser** Andres, Einreden und Einwendungen der Bank als Garantin gegenüber dem Zahlungsanspruch des Begünstigten; Friburg-Schweiz 1997, s.5. Burada da def'i, geniş anlamda, yani dar ve teknik anlamdaki def'ilerin yanısıra itirazları da içini alır şekilde kullanılmaktadır.
- ⁵ **Reisoğlu** Safa, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 10. Bası, İstanbul 1995, s.36; **Akıncı** Şahin, Borçlar Hukuku Bilgisi, Genel Hükümler, Konya 2003, s.41.
- ⁶ Bkz. **Larenz** Karl, Allgemeiner Teil des deutschen Bürgerlichen Rechts, 7. A., München 1989, s.248; **Medicus** Dieter, Allgemeiner Teil des BGB, 7. A., Heidelberg 1997, N.91; **Köhler** Helmut, BGB, Allgemeiner Teil, 18. A., München 1983, s.38; **Von Tuhr** Andreas / **Peter** Hans, Allgemeiner Teil des Schweizerischen Obligationenrechts, Bd. I, 3 A., Zürich 1979, s.28; **Schwenzer** Ingeborg, Schweizerisches Obligationenrecht, Allgemeiner Teil, Bern 1998, s.26; **Tunçomağ** Kenan, Borçlar Hukuku I, Genel Hüküm-

Def'i hakkının, yenilik doğuran hakların bir çeşidi olup olmadığı konusu doktrinde tartışmalıdır. Doktrindeki bir görüş⁷, def'ilerin, özellikle de sürekli def'ilerin, yenilik doğuran haklar gurubuna dâhil edilebileceğini savunmaktadır. Buna karşılık bizimde katıldığımız doktrindeki diğer bir görüş⁸, def'i hakkının ve bu arada da sürekli def'ilerin yenilik doğuran hak olarak nitelendirilemeyeceğini savunmaktadır. Zira def'iler ve özellikle de geçici def'iler, sahibine, ileri sürülen bir alacak hakkının varlığına dokunmayıp sadece onun dava yoluyla ileri sürülmesine karşı koyma imkanı sağlar. Buna karşılık bozucu yenilik doğuran haklar, bir hakkı veya hukuki ilişkiyi kesin olarak sona erdirirler⁹.

“Karşı hak” niteliğindeki def'i hakkının yöneldiği hakkın, alacak hakkı olduğu doktrinde kabul edilmektedir¹⁰. Bu nedenle def'i, borçlunun bazı hususları ileri sürerek edimini ifa etmekten kaçınması ve alacak hakkına karşı kullanılan bir savunma vasıtası olarak değerlendirilebilir.

Bir def'i hakkının bulunması için öncelikle def'i hakkı sahibine karşı kullanılacak başka bir hakkın mevcut olması gereklidir¹¹. Böyle bir hak mevcut olsun ve kullanılsın ki, def'i hakkı sahibi de hakkını kullanarak edi-

ler, 6. Bası, İstanbul 1976, s.52-53; **İnan** Ali Naim, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Ankara 1984, s.41; **Buz** Vedat, Medeni Hukukta Yenilik Doğuran Haklar, Ankara 2005, s.90; **Eren**, s.67; **Akıncı**, s.41. “Karşı hak” deyiminin sadece def'i hakkını değil, aynı zamanda yenilik doğuran hakları da içine alır şekilde kullanılmasına ilişkin bkz. **Larenz**, s.248; **Medicus**, N.91; **Buz**, s.90, dn.1.

⁷ Bkz. **Von Tuhr/ Peter**, s.27; **Gauch Peter/ Schlupe** Walter R./**Jäggi** Peter, Schweizerisches Obligationenrecht Allgemeiner Teil, ohne ausservertragliches Hauptpflichtrecht, Bd. I und Bd.II, 6. Auflage, Zürich 1995, Bd. I, s.14; **Bucher** Eugen, Schweizerisches Obligationenrecht Allgemeiner Teil ohne Deliktsrecht, 2. Aufl., Zürich 1988, s.37-38; **Serozan** Rona, Sözleşmeden Dönme, İstanbul 1975, s.52 vd.; **Buz**, s.95, dn.23'de anılan diğer yazarlar.

⁸ Bkz. **Von Tuhr/ Peter**, s.31-32; **Eren**, s.68; **Tunçomağ**, s.53; **İnan**, s.42; **Buz**, s.96.

⁹ Def'i hakkı ile yenilik doğuran haklar arasındaki farklılıklar konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. **Buz**, s.90 vd.

¹⁰ **Buz**, s.90. Aynı hak niteliği taşıyan ipotek ve rehin haklarına karşı ileri sürülebilecek def'i hakları da bulunmakla birlikte, ipotek ve rehin haklarının bir alacak hakkını teminat altına aldığı ve bu nedenle de burada da rehinle teminat altına alınmış bir alacak hakkına karşı ileri sürülen bir def'inin bulunduğu doktrinde kabul edilmektedir. Bkz. **Buz**, s.90, dn.2.

¹¹ **Gauch/ Schlupe/ Jäggi** I, s.14.

min yerine getirilmesi talebini ret etsin, edimi yerine getirmekten geçici veya sürekli olarak kaçınma imkânı elde etsin. Def'i hakkının kullanılması başkasına ait hakkı ortadan kaldırmaz, sadece başkasına ait hakkın kullanılmasının sonuç doğurmasına engel olur¹². İleri sürülen def'i, sürekli nitelikte bir def'i olsa bile, def'inin yöneldiği hak, ortadan kalkmaz, def'ie rağmen hak, varlığını sürdürmeye devam eder.

Def'i hakkını kullanan borçlu, alacaklının bir hakkının kesin olarak bulunup bulunmadığını tartışma konusu yapmamakta, sadece alacaklı tarafından ifası talep edilen bir hakkı, özel bir nedene dayanarak yerine getirmekten kaçınmaktadır. Edimin ifasından kaçınmayı sağlayan def'i hakkı, zamanaşımı def'inde olduğu gibi bir kanun maddesine veya "pactum de non petendo"(dava etmeme şartı) def'inde olduğu gibi sözleşmeye dayanabilir¹³.

Def'i kavramı geniş ve genel ile dar ve teknik anlamda olmak üzere doktrinde iki farklı anlamda kullanılmaktadır¹⁴. Geniş ve genel anlamda def'i, dar ve teknik anlamdaki def'ilerin yanısıra itirazları da kapsamaktadır. Buna göre geniş anlamda def'i, başkasına ait bir hakka karşı kullanılan ve bu hakkı engelleyen veya sınırlandıran bir karşı haktır. Geniş anlamda def'i, hukuki işlemlerde sık bir şekilde kullanıldığı gibi Borçlar Kanunu'nun birçok maddesinde de def'i kavramı bu anlamda kullanılmaktadır¹⁵. Dar ve teknik anlamda def'i ise, borçlunun özel bir nedene dayanarak, borçlanılan edimi yerine getirmekten kaçınması hakkıdır.

Def'i kavramı usul hukukunda, maddi hukukta sahip olduğundan daha geniş anlamda kullanılmaktadır. Usul hukukunda def'i kavramı, sadece maddi hukuktan kaynaklanan nedenlerle alacaklının ifa talebine engel olması anlamında değil, usul hukukuna dayanan savunma imkânlarını da içine almaktadır. Buna göre usul hukuku anlamında def'i kavramı, geniş anlamdaki def'ilerin, yani dar ve teknik anlamdaki def'i ile itirazların yanı sıra ilk itirazları da kapsamaktadır¹⁶.

¹² Von Tuhr/ Peter, s.31-32; Gauch/ Schlupe/ Jäggi I, s.14; Eren, s.68.

¹³ Büsser, s.7.

¹⁴ Von Tuhr/ Peter, s.27; Gauch/ Schlupe/ Jäggi I, s.14; Eren, s.68; Öztan Bilge, Medeni Hukukun Temel Kavramları, Ankara 2003, s.194; Kuru/ Arslan/ Yılmaz, s.372; Pekcanitez/ Atalay/ Özekes, s.308.

¹⁵ Örneğin, BK. m.143, m.167, m.177/2, m.459, m.497.

¹⁶ Öztan, s.194; Eren, s.68; Buz, s.90. Usul hukukunda kullanılan itiraz kavramının, maddi hukuk anlamındaki itiraz ile karıştırılmaması gerektiği konusunda bkz. Kılıçoğlu Ahmet, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 9. Bası Ankara 2007, s.15. Usul hukukunda

Def'iler, doktrinde çeşitli ayrımlara tabi tutulmaktadır. Def'iler ilk olarak meydana getirdiği etkilerin süresine göre “sürekli (kesin) def'i” ve “geciktirici def'i” şeklinde ikiye ayrılır¹⁷. Sürekli def'i, ileri sürüldüğünde karşı hakkı tamamen engelleyen, felce uğratan ve def'i hakkı sahibine, edimi ifa etmekten sürekli olarak kaçınma yetkisi veren bir haktır¹⁸. Bu tür def'ilere, zamanaşımı def'i örnek olarak verilebilir. Zamanaşımı def'ini borçlu bir kere ileri sürdüğü takdirde karşı hak ileri sürülse de borçlu, sürekli olarak ifadan kaçınabilecektir. Ancak zamanaşımına uğramış bir hak, ortadan kalkmamıştır, varlığını sürdürmeye devam eder. Şayet borçlu borcunu yerine getirirse, geçerli bir ifa söz konusu olur. Zamanaşımı def'i, alacağın kendisini değil, sadece dava hakkına engel olmaktadır.

Geciktirici def'i ise hak sahibinin, hakkını kullanmasını bir süre için önlemektedir. Borçlu, borçlanmış olduğu edimini ifa etmekten geçici olarak kaçınabilmektedir¹⁹. Geciktirici def'ilere iki tarafa borç yükleyen sözleşmelerde uygulama alanı bulan ödemezlik def'i (BK. m.81) örnek olarak verilebilir. Zira ödemezlik def'inde, ödeme talebinde bulunan alacaklıya karşı borçlu, bu def'iyi bir kere kullandıktan sonra, alacaklı kendi edimini ifa ederse, bu def'inin etkisi ortadan kalkacak ve borçlu da edimini ifa etmek zorunda kalacaktır²⁰.

Def'iler konusunda doktrinde yapılan diğer bir ayırım da “bağımsız ve bağımlı def'iler” şeklindedir²¹. Bağımsız def'iler, başka bir hakka dayanmayan ve ona bağlı olmayan def'ileri oluştururken; bağımlı def'iler, aynı veya nispi bir hakka bağlı bulunmaktadır. Adi kefalette, kefilin önce asıl borçluya başvurmasını isteme hakkı, bağımsız def'ilere örnek oluştururken, satım sözleşmesinde ayıba karşı tekeffül hükümlerinden doğan haklar bağımlı def'ilere örnek olarak verilebilir.

kullanılan itiraz kavramının, maddi hukuk anlamındaki itirazdan farkının ortaya konulması amacıyla HUMK'daki itirazlara, “usuli itirazlar” denilmesinin uygun olacağına ilişkin görüş için bkz. **Kuru/ Arslan/ Yılmaz**, s.373.

¹⁷ **Gauch/ Schlupe/ Jäggi I**, s.14; **Von Tuhr/ Peter**, s.31; **Öztan**, s.194; **Eren**, s.69.

¹⁸ **Von Tuhr/ Peter**, s.30; **Gauch/ Schlupe/ Jäggi I**, s.14; **Eren**, s.69; **Öztan**, s.194; **Buz**, s.94.

¹⁹ **Medicus**, N.93; **Von Tuhr/ Peter**, s.30; **Eren**, s.69; **Tunçomağ**, s.57; **Buz**, s.92-93; **Öztan**, s.194.

²⁰ Ödemezlik def'i konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. **Brox Hans / Walker Wolf-Dietrich**, Allgemeines Schuldrecht, 30. Auflage, München 2004, s.118 vd.

²¹ **Von Tuhr/ Peter**, s.30; **Tunçomağ**, s.56; **Eren**, s.69-70.

B-İtiraz

İtiraz, karşı tarafın, yani davacı veya alacaklının iddia ettiği hakkın hiç oluşmadığına veya sona erdiğine ilişkin bir olayın ileri sürülmesidir. Davalı veya borçlu ileri sürdüğü olay ile talep edilen hakkın veya alacağın mevcut olmadığını iddia etmektedir²².

Doktrinde itiraz, “hakkın doğumuna engel olan itiraz” (rechtshindernde Einwendungen) ve “hakkı sona erdiren itiraz” (rechtsvernichtende Einwendungen) şeklinde ikili bir ayırımla incelenmektedir²³. Hakkın doğumuna engel olan itirazda, davacı veya alacaklı tarafından iddia edilen hakkın hiç doğmadığı ileri sürülmektedir. Alacaklının alacağının dayandığı sözleşmenin geçerli olması için gerekli olan şekil şartına uyulmaması veya sözleşmenin taraflarından birinin fiil ehliyetine sahip olmaması bu tür itiraz durumlarına örnek olarak verilebilir.

Hakkı sona erdiren itirazda, davacı veya alacaklı tarafından iddia edilen hak, geçerli bir şekilde doğmuştur, fakat davalı veya borçlu tarafından ileri sürülen bir olay nedeniyle hak sona ermektedir²⁴. Bu tür itirazlara, iddia edilen alacağın ödendiği, yine alacağın ibra veya imkânsızlık sebebiyle sona ermiş olduğu örnek olarak verilebilir.

Hakkın doğmadığı veya hakkın sona erdiğine ilişkin itirazlar, hâkim tarafından re’sen göz önünde bulundurulur. İtirazı oluşturan olaylar, davalı tarafından ileri sürülmemiş olsa bile dava malzemesinden, davalının cevap layihasından, tarafların ileri sürdüğü olaylardan ve dosyadaki belgelerden anlaşılır, tespit edilirse hâkim tarafından dikkate alınır. İtirazlar, hâkim tarafından re’sen nazara alınmakla birlikte, bunların ispatı yine taraflara ait olacaktır²⁵.

III-DEF’İ ve İTİRAZ ARASINDAKİ FARKLAR

Def’i ve itiraz arasında farklılıklar bulunmaktadır. Def’i ve itiraz arasındaki ilk farklılık, hukuki niteliklerine ilişkindir. Zira def’i bir haktır, buna karşılık itiraz ise bir olaydır. Def’i, ileri sürülen bir hakka karşı, bu hakkı

22 Gauch/ Schluemp/ Jäggi I, s.14; Von Tuhr/ Peter, s.27; Medicus, N.94; Eren, s.71; Tunçomağ, s.55; İnan, s.42; Reisoğlu, s. 35; Öztan, s.193; Akıncı, s.42; Kuru/ Arslan/ Yılmaz, s.372; ; Pekcanitez/ Atalay/ Özekes, s.308.

23 Von Tuhr/ Peter, s.27; Eren, s.71; Kuru/ Arslan/ Yılmaz, s.372; ; Pekcanitez/ Atalay/ Özekes, s.308.

24 Von Tuhr/ Peter, s.27; Eren, s.71; Kuru/ Arslan/ Yılmaz, s.373.

25 Eren, s.72; Pekcanitez/ Atalay/ Özekes, s.309.

engelleyen veya sınırlayan bir “karşı hak”ın kullanılması iken; itiraz, bir hakkın doğumunu, meydana gelmesini veya devamını inkâr eden bir olayın ileri sürülmesidir²⁶.

Def'inin bir hak olması nedeniyle borçlu, kendisine tanınan bir hak olan def'i hakkını kullanmaktan hem yargılama aşamasında hem de yargılama dışında tek taraflı irade beyanıyla her zaman vazgeçebilir. Buna karşılık itiraz bir olayı oluşturduğu ve olayların tek taraflı bir vazgeçme iradesi ile ortadan kalkması mümkün olmadığı için borçlunun bundan vazgeçemeyeceği kabul edilmektedir²⁷. Örneğin, borçlunun borcunu ifa etmesi bir olaydır ve itiraz oluşturur. Borçlu, borcunu ifa etmesine rağmen, bunu ifa olarak görmediğini açıklaması borcun ortadan kalkmasına ve dolayısıyla itirazın dikkate alınmasına engel olmayacaktır.

Def'inin bir hak olmasının diğer bir sonucu da def'inin, sadece hak sahibi tarafından ileri sürülebilmesidir. Buna karşılık itiraz bir olay olduğu için, menfaati bulunan herkes bu olayın varlığını ileri sürebilir²⁸.

Def'i ve itiraz arasındaki diğer bir farklılık da, ileri sürülmesinin gerekip gerekmediği ve buna bağlı olarak da def'i ve itirazın hâkim tarafından re'sen dikkate alınıp alınmayacağı konusuna ilişkindir. Def'i ancak davalının ileri sürmesi durumunda dikkate alınabilir. Dolayısıyla def'i, davalının, def'i olayının varlığı nedeniyle ifade bulunmayacağını bildirmesi halinde ancak hâkim tarafından dikkate alınabilir. Hâkim, def'iyi meydana getiren olayı dava dosyasının içeriğinden anlasa bile dikkate alamaz²⁹. Def'inin hâkim tarafından re'sen nazara alınmayacağı, zamanaşımı def'i bakımından kanunda açıkça dile getirilmiştir. BK. m.142 hükmüne göre; “Müruru zaman dermeyan edilmediği surette hâkim, müruru zamanı kendiliğinden nazara alamaz”. Zamanaşımı bakımından kabul edilen bu durumun tüm def'iler bakımından bir ilke oluşturduğu söylenebilir³⁰.

İtiraz, davalı tarafından açıkça ileri sürülmüş olmasa da hâkim tarafından re'sen dikkate alınmaktadır. Hâkim, itirazı oluşturan olay ileri sürülme de dava malzemesinden, davalının cevap layihısından, tarafların ileri sürdükleri olaylardan, dosyadaki belgelerden bunu görür ve tespit ederse re'sen nazara

²⁶ Gauch/ Schlupe/ Jäggi I, s.14; Von Tuhr/ Peter, s.27; Eren, s.71; Akıncı, s.42.

²⁷ Von Tuhr/ Peter, s.29; Eren, s.71; Tunçomağ, s.56; İnan, s.42.

²⁸ Eren, s.72.

²⁹ Von Tuhr/ Peter, s.29; Eren, s.71-72; Buz, s.91; Kuru/ Arslan/ Yılmaz, s.372; Pekcanitez/ Atalay/ Özekes, s.310.

³⁰ Büsser, s.14 ve s.14, dn.52'de anılan yazarlar.

alır³¹. Örneğin dava dosyasında bulunan belgelerden, sözleşmenin geçerlilik şekline aykırı bir şekilde yapıldığını veya borçlunun fiil ehliyetinin bulunmadığını anlayan hâkim, davalı tarafından bu husus ileri sürülmesine de bu olayı re'sen göz önünde bulundurmamak zorundadır.

Doktrinde bir görüş³², re'sen dikkate almak bakımından itirazlarda ikili bir ayırıma gidilmesi gerektiğini kabul etmektedir. Bu görüşe göre, bazı itiraz oluşturan durumlar, kesin bir şekilde hâkim tarafından re'sen dikkate alınmalıdır. Bu tür itiraz oluşturan olaylara, ahlaka veya hukuka aykırı olması nedeniyle batıl olan sözleşmeler ile temyiz kudretinin bulunmaması nedeniyle geçersiz sözleşmeler veya hakkın kötüye kullanılması yasağını ihlal eden davranışlar girer. Buna karşılık hâkim, sözleşmenin sadece bir tarafı bakımından bağlamazlık oluşturan olayları bu kişinin iradesini dikkate almaksızın kendiliğinden nazara almamalıdır. Hâkim, iradesi sakatlanan ve iptal hakkını kullanan kişinin iradesine rağmen bu durumu re'sen dikkate almamalıdır. İptal hakkının kullanılması bakımından geçersizlik teorisi olarak da adlandırılan bu görüş karşısında iptal teorisi adı altında doktrinde farklı bir görüş ileri sürülmüştür³³. Her iki görüş arasındaki temel farklılık, geçersizlik teorisine göre sözleşmenin kurulduğu andan itibaren geçici olarak geçersiz, iptal teorisine göre geçici olarak geçerli olmasıdır. Kanaatimiz-

³¹ Von Tuhr/ Peter, s.29; Eren, s.72; Öztan, s.193; Tunçomağ, s.55; İnan, s.42; Akıncı, s.42; Kuru/ Arslan/ Yılmaz, s.373; Pekcanitez/ Atalay/ Özekes, s.309. Yargıtay da itirazın her zaman ileri sürülebileceği ve hakim tarafından re'sen nazara alınacağı görüşündedir. Nitekim yeni tarihli bir kararında Yargıtay, bu yönde hüküm vermiştir; "...yüzeysel ve şekilci bir araştırma ve yaklaşımın büyük mağduriyetlere yol açacağı, kişilerin Devlete ve adalete olan güven ve saygısını sarsacağı ve yasa koyucunun amacının ilk bakışta, şeklen iyi niyetli gözükene değil, gerçekten iyiniyetli olan kişiyi korumak olduğu hususlarının daima göz önünde tutulması, bu yönde tüm delillerin toplanıp derinliğine irdelenmesi ve değerlendirilmesi gerekmektedir. Nitekim bu görüşten hareketle kötüniyet iddiasının def'i değil itiraz olduğu, iddia ve müdafaanın genişletilmesi yasağına tabii olmaksızın her zaman ileri sürülebileceği ve mahkemece kendiliğinden (re'sen) nazara alınacağı ilkeleri 8.11.1991 tarih 1990/4 esas 1991/3 karar sayılı İnançları Birleştirme Kararında kabul edilmiş, bilimsel görüşlerde aynı doğrultuda gelişmiştir.". Yarg. I. HD. 06.05.2004 T. ve E. 2004/5231, K.2004/5391 sayılı kararı için bkz. www.kazanci.com.tr.

³² Büsser, s.15; Gauch/ Schluop/ Jäggi I, s.164.

³³ Bu görüş uyarınca sözleşme başlangıçta geçerlidir, ancak iptal beyanıyla bunun geçmişte etkili olarak, yani baştan itibaren geçersiz kılınması mümkündür. Bkz. Bucher, s.210 vd.; Eren, s.370 vd.

ce geçersizlik teorisi olarak da adlandırılan ve iptal hakkının kullanılmasında olduğu gibi bazı itiraz oluşturan olayların hakim tarafından re'sen dikkate alınamayacağına ilişkin görüşe katılmak mümkün değildir. İptal hakkı, bozucu yenilik doğuran bir hak olup, bu hakkın kullanılması ile birlikte hukuki sonuçları kendiliğinden ortaya çıkar ve sözleşme artı baştan itibaren geçersiz hale gelir. Bu geçersizlik, sadece bir taraf için değil, her iki taraf için de söz konusudur. Her iki taraf için de geçersiz olan bir sözleşmenin itiraz olarak ileri sürülebilmesi ve hakim tarafından re'sen dikkate alınmaması kabul edilmez. Zira iptal hakkının kullanılmasından sonra, artık sadece hataya düştüğünü ileri sürerek iptal hakkını kullanan kişinin değil, aynı zamanda karşı tarafında korunması gerekir.

İtirazın ileri sürülmesi, bir hakkın doğmadığını veya doğmuş olan bir hakkın sona erdiğini ifade eder. Dolayısıyla itiraz, karşı tarafın hakkının sona erdiğini gösterir. Buna karşılık def'i, hakkı sona erdirmemekte, sadece hakkın kullanılmasını ve ileri sürülmesini geçici veya sürekli bir biçimde engellemektedir³⁴.

IV-DEF'İ ve İTİRAZIN İLERİ SÜRÜLMESİ

Davalı veya borçlu, def'i ve itirazları ileri sürerek, maddi hukukun kendisine tanıdığı savunma imkânlarını kullanmış olur. Borçlu, belirli bir hakkın veya olayların varlığını iddia ederek savunmada bulunurken, ya karşı bir hakkın varlığını ileri sürmekte ya da alacaklının alacağının mevcut olmadığını ileri sürmektedir. Birinci durumda def'iden, ikinci durumda itirazın varlığından söz edilir³⁵.

Def'i, "karşı hak" olarak nitelendirilen bir hakkın ileri sürülmesidir. Def'i savunmasında bulunan borçlu, tek taraflı ve varması gerekli hukuki işlem benzeri bir irade açıklaması ile def'i hakkını meydana getiren olayların varlığını iddia etmeli ve bu olayları da ispatlamalıdır. İtiraz ise bir olayın ileri sürülmesinden ibarettir. İtiraz savunmasında bulunan kişi, hakkın doğumuna engel olan veya doğmuş bir hakkı ortadan kaldıran bir olayın varlığını ileri sürerek alacaklı tarafından talep edilen hakkın mevcut olmadığını iddia etmiş olur³⁶.

Borçlu, esas olarak alacaklı tarafından alacağın talep edilmesinden sonra borçlanılan edimin ifasına kadar def'i ve itirazları her zaman ileri sürebilir. Borçlu, edimin ifası kendisinden talep edildiğinde def'i veya itiraz savunma-

³⁴ Eren, s.72; Von Tuhr/ Peter, s.27.

³⁵ Gauch/ Schlupe/ Jäggi I, s.14; Von Tuhr/ Peter, s.27-28.

³⁶ Von Tuhr/ Peter, s.27.

sında bulunarak, borcunu ifa etmekten kaçınacaktır. Zira def'i ve itiraz birer savunma aracı olup, alacaklının taleplerine karşı koymayı sağlar. Ancak buna rağmen, edimin ifası talep edilmeden önce de, borçlunun bu tür durumların varlığını ileri sürmesi de mümkündür.

Def'i ve itirazın ileri sürülmesi yargılama aşamasında (dava veya icra tabiki) olabileceği gibi yargılama dışında da olabilir³⁷. Yargılama aşamasında veya dışında savunma vasıtalarının kullanılmasına ilişkin süre bakımından farklılıklar ortaya çıkabilmektedir. Yargılama dışında def'i ve itirazların ileri sürülmesi, herhangi bir süreye bağlı olmaksızın her zaman mümkündür³⁸. Dolayısıyla bir edimin ifası yargılama dışında talep edildiği takdirde herhangi bir süre ile kısıtlı olunmaksızın her zaman def'i ve itirazları ileri sürmek suretiyle savunmada bulunulabilir³⁹.

Def'i ve itirazın yargılama aşamasında ileri sürülmesi, bazı özellikler gösterir. İtirazın yargılama aşamasında ileri sürülmesinde süre bakımından herhangi bir sorun olmaz. Zira itiraz, hakim tarafından re'sen dikkate alınacaktır. Buna karşılık def'i bakımından farklılık ortaya çıkar. Borçludan edimin yerine getirilmesi talebinde bulunan alacaklı, alacağının ifa edilmemesi üzerine yargı yoluna başvurur. Bu aşamada def'ilerin ileri sürülmesi belli sürelerle uyulmasına bağlıdır. Dolayısıyla davalı, cevap süresi içerisinde savunmasını dayandırdığı def'ileri ileri sürmelidir⁴⁰. Yazılı yargılama usu-

³⁷ Von Tuhr/ Peter, s.29.

³⁸ Büsser, s.12.

³⁹ Def'i ve itirazları ileri sürmek suretiyle savunmada bulunma imkânı, herhangi bir süreye bağlı olmamakla birlikte, banka garantileri bakımından istisna teşkil edecek bir duruma işaret etmekte fayda vardır. Zira banka garantilerinde ödeme talebinin içerik ve şekil bakımından sözleşmede aranılan şartları taşımaması halinde, talebin bu bakımdan geçersiz olduğuna ilişkin bankanın savunmasının, derhal garanti alana bildirilmesi gerektiği doktrinde kabul edilmektedir (Bkz. **Berger** Klaus Peter, Internationale Bankgarantien, Die neuen Einheitlichen Richtlinien für auf Anfordern zahlbare Garantien der internationalen Handelskammer, DZWIR 1993, s.10; **Dohm** Jürgen, Bankgarantien im internationalen Handel, Bern 1985, s.106; **Kleiner**, s.191; **Büser**, s.277-278; **Von Westphalen** Graf, Die Bankgarantie im internationalen Handelsverkehr, 3.Auflage, Heidelberg 2005, s.210). Bu bildirim sayesinde süreli garantiler bakımından garanti alan, ödeme talebine ilişkin şartları yerine getirmek suretiyle, kararlaştırılan sürenin dolmasından önce tekrar ödeme talebinde bulunabilecektir.

⁴⁰ HUMK. m.201'de davalının, dava dilekçesinde bildirilmemiş olan karşı olaylara dayanarak davanın reddini isteyebileceği hükme bağlanmıştır. Böylece karşı olaylara dayanan davacı, karşı olaylara dayanarak davacının iddia ettiği hakkın mevcut

lünde cevap süresi kural olarak on gündür (HUMK. m.195/1). İşin mahiyeti gerektirdiği takdirde kanunda belirlenen bu sürenin hâkim tarafından uzatılması da mümkündür (HUMK. m.197). Davalı, dava dilekçesinin kendisine tebliğinden itibaren on günlük cevap süresi içinde veya bu sürenin hâkim tarafından uzatılması halinde hâkimin belirleyeceği bu süre içinde def'ileri ileri sürmelidir. Aksi takdirde davalı, sürenin geçmesi ile veya savunmasını eksik yapması halinde cevap layihasının davacıya tebliğinden itibaren bu tür durumları ileri sürmek istediğinde savunmayı genişletme yasağı (HUMK. m.202) ile karşılaşabilecektir⁴¹.

İleri sürülmesi bakımından def'iler konusunda doktrindeki bir tartışmaya da değinmekte fayda vardır. Def'i hakkına sahip olan kişi, alacaklının ifa talebine karşılık bu hakkını kullanarak bir kere savunma yaptıktan sonra, ihtilafın yargı yoluna intikal etmesinden sonra, mahkeme aşamasında da bu aynı savunmayı yapmak zorunda olup olmadığı doktrinde tartışmalıdır. Doktrinde bir görüş⁴², def'inin bir maddi hukuk müessesesi olduğu ve mutlaka mahkeme önünde kullanılmasının şart olmadığı, hakkın kullanıldığına ilişkin beyanın bir de mahkemede tekrarlamasının beklenmemesi gerektiği yönündedir. Bu görüşe göre, def'i hakkı sahibi, bu hakkını bir kere kullandıktan sonra açılan bir davada tekrar bu hakkı ileri sürmese bile hâkim, dava dosyasından bu hakkın kullanıldığını anladığı takdirde davayı ret etmelidir. Diğer bir görüş⁴³ ise, def'i hakkı sahibi, bu hakkını yargı yolu aşamasından önce kullanmış olsa bile, hâkim tarafından göz önünde tutulabilmesi için mahkemede yeniden kullanılması gerektiğini kabul etmektedir. Bu görüşe göre, def'i hakkının kesin sonuç doğurabilmesi için yargılama aşamasında tekrarlanması gerekecektir. Kanaatimizce ikinci görüşe üstünlük tanımak gerekir. Zira davalı tarafından dava dilekçesinde ileri sürülen olaylar, kendi lehine ve davanın kabulüne yönelik iddialardır. Davalı durumundaki borçlunun, def'i hakkını kullandığına ilişkin bilginin dava dilekçesinde bulunması mümkün olmadığı için, hâkimin def'i hakkının kullanıldığı konusunda bilgi sahibi olması ve hükme esas alması mümkün olmayacaktır. Bu nedenle

olmadığını veya dava konusu yapılamayacağını ileri sürmektedir. İşte davalının ileri sürdüğü bu karşı olaylara savunma vasıtaları denilmekte ve def'i ile itiraz, maddi hukuka dayanan savunma vasıtalarını oluşturmaktadır. Bkz. **Kuru/ Arslan/ Yılmaz**, s.371.

41 **Kuru/ Arslan/ Yılmaz**, s.381 vd.

42 Bkz. **Serozan**, s.55–56. Diğer yazarlar için bkz. **Buz**, s.105, dn.41'de anılan yazarlar.

43 Bkz. **Larenz**, s.251; **Medicus**, N.98; **Buz**, s.105–106 ve s.105, dn.42'de anılan yazarlar.

yargılama dışında kullanılan def'i hakkının yargılama aşamasında da tekrarlanması pratik bakımdan bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır⁴⁴.

V- DEF'İ VE İTİRAZIN İLERİ SÜRÜLMESİNİN HUKUKİ SONUÇLARI

Def'i ve itirazların ileri sürülmesinin hem maddi hukuka hem de usul hukukuna ilişkin çeşitli hukuki sonuçları bulunmaktadır.

A-Maddi Hukuka İlişkin Sonuçlar

Def'i bir haktır ve bu hakkın borçlu tarafından ileri sürülmesi, alacaklı tarafından talep edilen edimin ifasından özel bir nedene dayanarak kaçınma imkânı sağlamaktadır. Borçlu burada, alacaklının talep ettiği edimin mevcut olmadığı savunmasında bulunmamaktadır. Borçlunun savunması, edimin ifasının talep edilemeyeceğine ilişkindir⁴⁵.

Def'i nedenini oluşturan olay alacaklı tarafından bertaraf edildiği takdirde, def'inin ileri sürülmüş olması, def'i ile yüklü alacağın muaccel olmasına ve böylece de zamanaşımı süresinin işlemeye başlamasına engel olmayacaktır⁴⁶. Bu duruma ödemezlik def'i örnek olarak verilebilir. Alacaklının edimin ifasını talep etmesi karşısında borçlunun, BK. m.81'e dayanarak ifadan kaçınması halinde alacaklı, kendi edimini ifa ettiği takdirde borçlunun borcu muaccel olacak ve zamanaşımı süresi işlemeye başlayacaktır. Buna karşılık def'inin ileri sürülmesi, borçlunun temerrüde düşmesine engel olacaktır. Zira borçlu, kanundan doğan bir hakkını kullanarak savunmada bulunduğu için borç ilişkisinden doğan yükümlülüklerini ihlal etmiş olmaz ve bu nedenle de temerrüde düşmez. Sürekli bir def'inin ileri sürülmesi borçlunun temerrüde düşmesine her zaman için engel olurken geciktirici def'iler geçici bir süre için temerrüde düşmeye engel olur. Geciktirici def'inin oluşmasına neden olan durum ortadan kalktığında alacaklı, alacağını tekrar talep edebilir ve borçlu da bu andan itibaren temerrüde düşebilir. Buradaki temerrüt geriye doğru etkili değildir. Çünkü borçlu def'inin varlığını gerektiren durumun ortadan kalkmasından önce edimi ifadan kaçınma hakkına sahiptir⁴⁷.

İtiraz, bir olayın ileri sürülmesidir. Burada alacaklının ifasını talep ettiği hak, borçlu tarafından ileri sürülen olaylar nedeniyle ya hiç oluşmamakta ya da oluşan bir hak sonradan meydana gelen olaylar nedeniyle ortadan kalk-

⁴⁴ Bkz. **Buz**, s.106.

⁴⁵ **Eren**, s.72.

⁴⁶ **Büsser**, s.21.

⁴⁷ **Büsser**, s.22.

maktadır. Dolayısıyla alacaklının bu hakkı, maddi hukuk açısından artık mevcut bulunmamaktadır⁴⁸.

B-Usul Hukukuna İlişkin Sonuçlar

Def'inin ileri sürülmesinin usul hukukuna ilişkin sonuçları def'inin sürekli veya geciktirici nitelikte olup olmamasına göre farklılık gösterir. Borçlu geciktirici bir def'i ile edimi yerine getirmekten ancak geçici olarak kaçınabilir. Dolayısıyla geciktirici def'inin davadaki davalı borçlu tarafından ileri sürülmesi, davanın kabulü açısından geçici bir engel oluşturacaktır. Bu nedenle davanın, bu süre için geçici bir şekilde reddine neden olacaktır. Bu engelin ortadan kalkmasından sonra dava, yeniden açılacaktır⁴⁹. Buna karşılık sürekli def'inin ileri sürülmesi ise alacaklının talep ettiği edimin ifasından sürekli olarak kaçınmayı sağlar. Bu nedenle sürekli bir def'inin davalı borçlu tarafından yargılama aşamasında ileri sürülmesi adeta borç yükümlülüğü yokmuş gibi davanın kesin olarak reddine neden olur⁵⁰.

Borçlu itirazları ile sürerek kendisine yönelmiş bir alacağın varlığını ret eder. Bu yüzden bir itirazın davalı borçlu tarafından yargılama aşamasında ileri sürülmesi alacaklı tarafından açılan ifa talebine ilişkin davanın kesin olarak reddi sonucunu doğurur⁵¹.

VI-SONUÇ

Maddi hukuk bakımından savunma imkânlarını oluşturan def'i ve itiraz kavramları, kanun maddelerinde, yargı kararlarında ve doktrinde hatalı bir şekilde ve birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Şartları ve sonuçları bakımından farklılıklar bulunan def'i ve itiraz kavramlarının doğru şekilde ve gerçek anlamıyla kullanılması gerekir.

Def'i, bir haktır. Bu hak ile hak sahibine, hakkını kullanmak suretiyle, bir başkası tarafından ileri sürülen bir hakkı, belirli oranda etkisiz kılma, sonuçlarını tamamen veya kısmen sınırlama, engelleme veya ortadan kaldırma imkânı verilmektedir. Def'i hakkı, düzenleme haklarındandır ve "karşı hak" olarak adlandırılır. Ancak def'iler, sahibine, sadece ileri sürülen bir alacak hakkının dava yoluyla ileri sürülmesine karşı koyma imkanı sağladığından ve bu nedenle de bir hakkı veya hukuki ilişkiyi kesin olarak sona erdirmedeğinden yenilik doğuran hak olarak nitelendirilemez.

⁴⁸ Von Tuhr/ Peter, s.27 vd.

⁴⁹ Von Tuhr/ Peter, s.31.

⁵⁰ Von Tuhr/ Peter, s.31.

⁵¹ Büsser, s.23.

İtiraz, bir olayın ileri sürülmesidir. Burada olayı ileri süren kişi, karşı tarafın, yani davacı veya alacaklının iddia ettiği hakkın hiç oluşmadığını veya sona erdiğini iddia etmektedir. Böylece davalı veya borçlu ileri sürdüğü olay ile talep edilen hakkın veya alacağın mevcut olmadığını iddia etmektedir.

Definin bir hak olması hasebiyle, sadece hak sahibi tarafından ileri sürülebilir ve borçlu, kendisine tanınan def'i hakkını kullanmaktan hem yargılama aşamasında hem de yargılama dışında tek taraflı irade beyanıyla her zaman vazgeçebilir. Buna karşılık itiraz bir olayı oluşturduğu için menfaati bulunan herkes bu olayın varlığını ileri sürebilir ve olayların tek taraflı bir vazgeçme iradesi ile ortadan kalkması mümkün olmadığı için borçlunun bundan vazgeçmesi mümkün değildir. Ayrıca def'i, ancak davalının ileri sürmesi durumunda dikkate alınabilir; hâkim, def'iyi meydana getiren olayı dava dosyasının içeriğinden anlasa bile dikkate alamaz. Buna karşılık itiraz, herhangi bir ayırıma gidilmeksizin, davalı tarafından açıkça ileri sürülmüş olmasa da hâkim tarafından re'sen dikkate alınmalıdır.

Def'i ve itirazın ileri sürülmesi, yargılama aşamasında veya yargılama dışında olabilir. Yargılama dışında def'i ve itirazların ileri sürülmesi, herhangi bir süreye bağlı olmaksızın her zaman mümkündür. Yargılama aşamasında ise, itirazın ileri sürülmesinde süre bakımından herhangi bir farklılık olmaz. Ancak def'i bakımından farklılık ortaya çıkar. Davalı, davaya cevap süresi içinde def'ileri ileri sürmelidir. Aksi takdirde savunmayı genişletme yasağı ile karşılaşır. Ayrıca def'i hakkı sahibi, bu hakkını yargı yolu aşamasından önce kullanmış olsa bile, bu savunma vasıtasının hâkim tarafından göz önünde tutulabilmesi için mahkemede yeniden kullanılması gerekir.

Def'i ve itirazların ileri sürülmesi, hem maddi hukuk hem de usul hukuku bakımından sonuçlar doğurur. Maddi hukuk bakımından sonuçlarına ilişkin olarak borçlu, def'i ile alacaklının talep ettiği edimin mevcut olmadığı savunmasında bulunmamakta, sadece edimin ifasının talep edilemeyeceğini ileri sürmektedir. İtiraz durumunda ise, alacaklının ileri sürdüğü hak, maddi hukuk açısından artık mevcut bulunmamaktadır. Zira borçlu tarafından ileri sürülen olaylar nedeniyle bu hak, ya hiç oluşmamakta ya da sonradan meydana gelen olaylar nedeniyle ortadan kalkmaktadır. Usul hukuku bakımından sonuçlarına ilişkin olarak def'i de borçlu, geciktirici bir def'i ile, edimi yerine getirmekten ancak geçici olarak kaçınabilirken, sürekli def'i ile, alacaklının talep ettiği edimin ifasından sürekli olarak kaçınma imkanı elde eder. İtiraz da ise borçlu, kendisine yönelmiş bir alacağın varlığını ret eder ve böylece itiraz, davanın kesin olarak reddi sonucunu doğurur.

BİBLİYOGRAFYA

- AKINCI Şahin:**Borçlar Hukuku Bilgisi, Genel Hükümler, Konya 2003.
- BERGER** Klaus Peter:Internationale Bankgarantien, Die neuen Einheitlichen Richtlinien für auf Anfordern zahlbare Garantien der internationalen Handelskammer, DZWIR 1993, s.1-12.
- BROX** Hans / **WALKER** Wolf-Dietrich:Allgemeines Schuldrecht, 30. Auflage, München 2004.
- BUCHER** Eugen: Schweizerisches Obligationenrecht, Besonderer Teil. 3. Aufl., Zürich 1988
- BUZ** Vedat:Medeni Hukukta Yenilik Doğuran Haklar, Ankara 2005.
- BÜSSER** Andres:Einreden und Einwendungen der Bank als Garantin gegenüber dem Zahlungsanspruch des Begünstigten; Frieberg-Schweiz 1997.
- DOHM** Jürgen:Bankgarantien im internationalen Handel, Bern 1985.
- EREN** Fikret:Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 9. Bası İstanbul 2006.
- GAUCH** Peter/ **SCHLUEP** Walter R./**JÄGGI** Peter:Schweizerisches Obligationenrecht Allgemeiner Teil, ohne ausservertragliches Hauptpflichtrecht, Bd. I und Bd.II, 6. Auflage, Zürich 1995.
- İNAN** Ali Naim:Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Ankara 1984, s.41
- KILIÇOĞLU** Ahmet:Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 9. Bası Ankara 2007.
- KLEINER** Beat:Bankgarantie, 4.Aufl., Zürich 1990.
- KOHLER** Helmut:BGB, Allgemeiner Teil, 18. A., München 1983.
- KURU** Baki/ **ARSLAN** Ramazan/ **YILMAZ** Ejder:Medeni Usul Hukuku, Ders Kitabı, Ankara 2006.
- LARENZ** Karl:Allgemeiner Teil des deutschen Bürgerlichen Rechts, 7. A., München 1989.
- MEDICUS** Dieter:Allgemeiner Teil des BGB, 7. A., Heidelberg 1997.
- OĞUZMAN** M. Kemal/ **ÖZ** M.Turgut:Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 4. Bası İstanbul 2006.
- ÖZTAN** Bilge:Medeni Hukukun Temel Kavramları, Ankara 2003.

PEKCANİTEZ Hakan/ **ATALAY** Oğuz/ **ÖZEKES** Muhammet:Medeni Usul Hukuku, Ankara 2006.

REİSOĞLU Safa: Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 10. Bası, İstanbul 1995.

SCHWENZER Ingeborg: Schweizerisches Obligationenrecht, Allgemeiner Teil, Bern 1998.

SEROZAN Rona: Sözleşmeden Dönme, İstanbul 1975.

TEKİNAY Selahattin Sulhi /**AKMAN** Sermet /**BURCUOĞLU** Haluk /**ALTOP** Atilla: Tekinay Borçlar Hukuku Genel Hükümler, İstanbul 1993.

TUNÇOMAĞ Kenan: Borçlar Hukuku I, Genel Hükümler, 6. Bası, İstanbul 1976.

Von **TUHR** Andreas / **PETER** Hans: Allgemeiner Teil des Schweizerischen Obligationenrechts, Bd. I, 3 A., Zürich 1979.

Von **WESTPHALEN** Graf: Die Bankgarantie im internationalen Handelsverkehr, 3. Auflage, Heidelberg 2005.